

לימוד תורה לנשים

אף-על-פי שלימוד תורה אינו ממצוות-עשה שהזמן גרמן, מכל מקום, מובא בגמרא במסכת קידושין לימוד מיוחד לפטור נשים מלימוד תורה: "...איהי - מנלן דלא מחייבא? (ללמד בנה תורה), דכתיב: ולימדתם ולמדתם² - כל שמצווה ללמוד מצווה ללמד, וכל שאינו מצווה ללמוד אינו מצווה ללמד. ואיהי מנלן דלא מחייבא למילף נפשה? דכתיב: ולימדתם ולמדתם. כל שאחרים מצווין ללמדו, מצוה ללמד את עצמו, וכל שאין אחרים מצווין ללמדו אין מצוה ללמד את עצמו. ומניין שאין אחרים מצווין ללמדה? אמר קרא: ולמדתם אותם את בניכם, ולא בנותיכם". אם כן, נלמד מהיקש קרי וכתיב כי אשה פטורה מלימוד תורה. באופן פשוט, נראה שאין כאן הקפדה על נשים שלא ילמדו, אלא פטור מחיוב. כאן עלינו להדגיש שאין הכוונה לפטור נשים מלימוד ההלכות הנצרכות להן, וכן פסק האגור בשם הסמ"ג, ומובא ברמ"א³: "ומכל מקום, חייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה", ודבר זה אינו מכלל מצות לימוד תורה, אלא מכלל קיום כל מצוה ומצוה, ש על-מנת לקיימה כראוי יש לדעת פרטיה וכל דקדוקי ההלכה שבה, וזה פשוט⁴, ואם כן, הפטור ממצות תלמוד תורה לנשים הוא מן הלימוד לשם לימוד, כולל כל ההוא-אמינות הדחיות, וההתעמקות בכל הפרטים, אף אלו שאינם נוגעים ישירות להלכה.

אף-על-פי שטעמא דקרא אין אנו דורשים, מכל מקום, נראה שניתן להבין טעם ברור בסיבת הפטור שנתנה תורה לנשים מלימוד תורה: בחיי העם, אמורות להתגשם שתי מטרות: א. הקיום הגשמי. ב. הקיום הרוחני. כאשר האחרון בא לידי ביטוי בעיקר על-ידי לימוד התורה, עבודת התפילה, וקיום המצוות. בקיום הגשמי קיימת חלוקה ברורה ביהדות בין הגבר לאשה - הגבר הוא המפרנס - המביא טרף מן החוץ לביתו, בעוד שהאשה - "כל כבודה בת מלך פנימה"⁵, אחראית לביצור הבית, חינוך הילדים וגידולם.

1. דף כט:

2. קרי וכתוב.

3. סעיף ו בהג"ה.

4. וכך כתב בשו"ת בית-הלוי חלק א ס"ו סק"א.

5. יבמות עז, ועוד.

מתוך ההנחה הברורה שעבודת בנין הבית - חנוך הילדים, האכלתם, הלבשתם וכדומה, גחלת את כל שעות היום, בעוד שעבודת הפרנסה בדרך כלל משאירה זמן פנוי, הוטלה האחריות ללימוד התורה על הגבר, ונקבע שכל זמן מן היום הפנוי מעבודת הפרנסה⁶, מחוייב בו הגבר בלימוד התורה.

לאור האמור לעיל, אם נכונים דברינו, נוכל להסיק כי אין באשה איזה שהוא חוסר כושר בסיסי ללימוד תורה, אלא שמחמת חוסר זמן לכך, פטרתה תורה מלימוד התורה, ולפי זה יתכן לומר שאשה שאין עול בית עליה כגון רווקה, גרושה, אלמנה, או אפילו מבוגרת שיצאו ילדיה מן הבית ועול הבית פחת, וממילא נותר לה זמן פנוי, רשאית לעסוק בתורה, ואף יתכן שתקבל שכר על כך, כפי שאכן פסק הרמב"ם⁷ - "אשה שלמדה תורה, יש לה שכר, אבל אינו כשכר האיש, מפני שלא נצטוו...". הבנה כזו תקל עלינו להבין תקדימים רבים שיובאו לקמן, בהם נשים בישראל למדו תורה כגברים ממש.

במסכת קדושין⁸ מוצאים אנו את הביטוי "אשה חבירה" כמציין לאשה הבקיאה בהלכות, ובאופן פשוט נראה, שכמו שחבר הוא תלמיד חכם, כך גם אשה חבירה היא ת"ח, ובירושלמי במסכת ברכות⁹, מובא מהתוספתא¹⁰ - "זבין וזבות נדות ויולדות קורין בתורה ושונין מדרש והלכות והגדות...". אמנם בבבלי¹¹ מובאת התוספתא הנ"ל בגירסא שונה: "הזבים והמצורעים ובאין על נדות מותרים לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, לשנות במשנה וגמרא ובהלכות ובאגדות...". לפי גירסא זו, התחמק הבבלי מן הקביעה

6. מדברינו משמע שעול הפרנסה קודם לעול התורה, וזאת על-פי פסיקת ההלכה כפי שמופיעה בדברי הרמב"ם בהלכות תלמוד-תורה פרק א הלכה יב: "כיצד, היה בעל אומנות והיה עוסק במלאכתו שלש שעות ביום, ובתורה תשע...". משמע בפשטות שחובת קביעת עיתים לתורה אינה באה במקום פרנסה, אלא אחר מילוי חובת הפרנסה יש לקבוע עיתים לתורה. אולם מכאן אין להסיק שדעת חז"ל אינה נוחה ממי שמזניח את חובת הפרנסה עבור לימוד התורה, וכן משמע מדברי הגמרא בעירובין כב, על הפסוק "קווצותיו תלתלים שחורות כעורב", שדרש על לימוד תורה, שבו יש לדרוש תילי תלים של הלכות: "במי אתה מוצא... רבא אמר - במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב, כי הא דרב אדא בר מתנא הוה קאזיל לבי רב, אמרה לי דביתהו - יניקי דידן מאי אעביד להו? אמר לה - מי שלימו קורמי (ירקות) באגמא?", ומפרש רש"י שם: "עורב אכזרי על בניו, כדכתיב: 'לבני עורב אשר יקראו', והקב"ה מזמן להם זבובים ונכנסים לתוך פיהם". משמע שחז"ל רואים בעין חיובית את מי שמזניח את עול הפרנסה, עבור לימוד התורה, ואכמ"ל.

7. הלכות תלמוד-תורה פרק א.

8. דף נו.

9. פרק ג הלכה ד.

10. ברכות פרק ב הלכה יב.

11. ברכות כב.

הברורה שנשים למדו תורה כגברים. ומכל מקום, הואיל ובספרי התוספתא שבידינו¹² הגירסא היא כגירסת הירושלמי, נראה שהיא עיקר. ועל ברוריה אשת רבי מאיר, בת רבי חנינא בן תרדיון, מספרת הגמרא בפסחים¹³, שלמדה שלוש מאות שמועות משלוש מאות רבנים ביומא דסתוא, ויעוין בספר כריתות¹⁴, שמוכיח שהיא אף חולקת על תנאים! ובשם הגדולים ערך 'רבנית' שמוכיח שנחלקה אף על אביה. ובהקדמת שו"ת חוות-יאיר מעלה על נס את זקנתו, "שהיתה יחידה במינה בדורה בתורה" ומאריך שם בשבחה, ושדבריה נכנסו אף אצל גדולי דורה, וכן מסופר על מירוש בת רבי אלימלך מליז'נסק. וכן על אשת הסמ"ע שלעתים מביא תורה בשמה¹⁵, ובת רבי מאיר מפרמישלן, ובת רבי שמחה זיסל מקעלם, וכן על אדיל בת הבעש"ט, ובהקדמה לספר 'מעבר יבוק' מזכיר את זקנתו, שלה הוא חייב מורא כרב, ובשו"ת רב פעלים¹⁶ מביא על זקנתו שהיתה לומדת י"ח פרקי משנה באשמורת בבוקר, ובשבלי-הלקט¹⁷ על האשה כעדיל, כלת מהרי"ל איסרלין "ששקדה בתורה כאחד הגברים", ובתשב"ץ¹⁸ מביא פירוש בשם רבנית אשת רבי יוסף, ובשו"ת מהרש"ל¹⁹ כתב שסבתו הרבנית מרים "תפסה ישיבה כמה ימים ושנים, וישבה באוהל, וילון לפניה, ואמרה הלכה לפני בחורים מופלגים", והרב זכרון-יוסף בדרושים, מביא פשטים מן האשה הרבנית²⁰.

אם עד כה עסקנו בפטור נשים מתלמוד תורה, הרי שבמסכת סוטה²¹, אנו לומדים שיתכן שיש אף איסור בלימוד תורה לנשים: "...מכאן אומר בן עזאי - חייב אדם ללמד את בתו תורה²²... רבי אליעזר אומר - כל המלמד

12. יעוין שם בתוספתא מהד' ליברמן. ובתוספתא כפשוטה שלו הביא שגירסת הבבלי חשודה בעיני, משום שכנראה בכוונה הוציאו את הנשים, והוסיף שראה לרבי שלמה סיריליאן שאף בירושלמי גרס גירסא - המוציאה את הנשים.

13. דף סב:

14. דף לה ע"ג.

15. וכן בהקדמת בן הסמ"ע לפרישה, מביא שני דינים שחידשה אמו.

16. חלק א סימן ט.

17. חלק ב דף לב.

18. חלק ג סימן עח.

19. סוף סימן כט.

20. הדוגמאות, מקורן בעיקר בספר בית-יחזקאל להרב משה צוריאל, ומהספר שם-הגדולים להחיד"א ערך "רבנית".

21. דף כא:

22. ולעניות דעתי נראה היה שניתן לומר שהעובדה שכן עזאי נמנע מלשאת אשה מחמת שחשק בתורה, קשורה בשיטתו כאן, דהרי לכאורה יש לשאול - הרי ברור שלא התכוון בן-עזאי לגור אצל הוריו עד יום מותו, ואם כן, על כרחך שיצטרך לדאוג לעצמו, ומזה יתכן ביטול תורה רב יותר, כיון שיצטרך בעצמו להכין מזונו, לכבס בגדיו, וכדומה. אלא דלשיטתו אזיל, וכיון דסבירא להו דאשה

בתו תורה, כאילו לומדה תיפלות". והלכה נפסקה כרבי אליעזר, ובאופן פשוט היה נראה לפרש שהאיל ואין האשה מצווה ללמוד תורה, אם כן לימודה הוא ביטול זמן, דבר תפל וחסר טעם. ועדיין היינו נשארים בהבנה שאין לאשה חסרון כושר בסיסי ללימוד התורה. אך רש"י לא ביאר כך אלא - "תיפלות - שמתוכה היא מבינה ערמומית ועושה דבריה בהצנע"²³, ולא זכיתי להבין מדוע יהיה שייך החשש שמתוך לימוד החכמה ילמדו ערמומיות, בנשים יותר מבגברים, ועל-כן נראה לי הביאור הנכון בדברי רש"י, דאין הכי נמי, אף בגברים שייך חשש זה, אלא הואיל ואין ברירה, שהרי חייבים ללמוד תורה, והחיוב הוטל על הגברים משום שלא היה ניתן להטיל מעמסה זו על הנשים, כנ"ל, לא נותר לנו אלא לקוות שלא ינצלו את חכמתם לרעה, ולפי זה, אם לומדת מעצמה, ומראה בכך את קישורה לתורה והיותה יראת שמים, מותר, ואף ראוי לה ללמוד, וכן משמע מן הפרישה ביורה-דעה סימן רמו'²⁴, וכן בספר מעין-גנים²⁵, וכן בספר בית-יחזקאל²⁶.

אם כן, לאור הנ"ל אין כל איסור על אשה ללמוד, כאשר היא מעצמה באה ללמוד, ואדרבה יש לה שכר על כך, אמנם, נראה מדברי המנחת-חינוך²⁷, שניתן לדייק שאסור לאשה ללמוד אף מעצמה, שהרי כך כותב הוא בדיונו בדין קימה בפני אשה חכמה, "...אבל אשה ועבד, כיון דשלא כדין למדו, ואפילו למאן דאמר דמותרים ללמוד, מכל מקום, אינן מצווים, נראה פשוט דאין להם דין חכם לכל הענינים שמזהירים על כבוד חכמים, ופשוט". מדבריו משתמע שהבין את דעת רבי אליעזר שיש איסור על האשה ללמוד, ודבר זה צריך עיון, ולא זכיתי להבין מנין לו שאשה אסורה בתלמוד תורה, שהרי כל שאמר רבי אליעזר הוא שאסור ללמדה, אך שהיא תלמד מעצמה, דבר זה מעולם לא נאסר! ועוד, ביחס למה שכתב שבגלל שאינה מצווה אין לה דין חכם, גם-כן לא ברור, שכן מה הקשר בין הציווי לכבוד? הרי הכבוד הוא כבוד התורה שבה, ולענין זה, מה ההבדל בין אם התורה שלה באה מחמת ציווי או לא? וצע"ג. ומכל מקום, לענין

חייבת בתלמוד-תורה כאיש, על כן כשיצטרכו לעשות הסדר ביניהם בענין הלימוד, באופן שמחצית מעול הנקיון: כיבוס, חינוך הילדים, טיפול בהם וכדומה, יפול על כל אחד מהם, ובזה ודאי שיהיה ביטול תורה רב, דבר שבן עזאי ביקש להימנע ממנו.

23. ד"ה 'כאילו', שם.

24. אות טו.

25. מכתב י'.

26. עמוד רטז.

27. מצוה רנז.

הלכה, פסק בשו"ת בית-יהודה²⁸ דלא כוותיה, דצריך לקום בפני אשה חכמה, וכן בשדי-חמד²⁹ בשם זרע-יצחק וקונטרס פלפלת כלשהו. מפירוש רש"י נראה שניתן להמשיך בדרך הבנתנו עד כה, שלנשים אין חוסר בסיסי בכשירותן ללמוד תורה, ופטורן הוא רק משום שזמנן אינו פנוי לכך. אמנם את פירוש זה קשה להלום עם דברי רבי אליעזר עצמו המובאים בירושלמי דסוטה³⁰ - "מוטב יישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים", כאן, בהחלט משמע שמסירת דברי תורה לנשים היא איבודם, ושלימוד התורה של נשים הוא לימוד המסלף ומעוות דברי תורה.

אם ברש"י, ראינו שלימוד התורה לנשים יכול ליצור מצב רע, שבו ישתמשו הנשים בערמומיות שקנו מן התורה לרעה, המאירי, מבחינה זו, קצת יותר מתון, ומפרש³¹: "...כאילו מלמדה תיפלות - רוצה לומר, דברים תפלים, שמתוך הבנתה ביתר מגדרה, היא קונה ערמימות מעט, ואין שכלה מספיק להבנה הראויה, והיא סבורה שהשיגה, ומקשקשת כפעמון להראות את חכמתה לכל". מדבריו משמע שהקלקול היוצא מלימוד תורה לנשים, אינו גדול כל-כך כפי שהבין רש"י, אך מאדיך גיסא, חשוב להדגיש בדבריו, שרואה הוא חוסר כשרון בסיסי אצל נשים להבין דברי תורה על בורים, שלא כרש"י. וביחס לדברי רבי אליעזר בירושלמי, מבאר המאירי³²: "ובתלמוד המערב אמרו דרך גוזמא ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים". משמע אם כן שנשים אינן באמת מסלפות בלימודן את דברי התורה, אלא שאינן מצליחות לגמור ולהבין הלימוד כראוי, ודברי הירושלמי, הם על דרך הגוזמא.

גישה יותר מרחיקת לכת ביחס לכשירות נשים ללמוד תורה מוצאים אנו ברמב"ם בהלכות תלמוד-תורה³³: "...ציוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן". משמע מדבריו שלא רק שאינן מבינות דברי תורה על בורים, אלא הן מבינות דברי תורה הבנה מסולפת ומוציאות אותם לדברי הבאי. ונראה לנו לבאר הדבר על-פי מה שנתבאר בתחילת המאמר, כי לשני המינים תפקיד בעולם, וכל אחד קיבל שכל המתאים לו על-מנת למלא תפקידו בעולם. לפיכך דעת נשים מכוונת

28. יורה-דעה סימן כח.

29. מערכת הכללים א, ס"ק שטו.

30. פרק ג הלכה ד.

31. בחידושים למסכת סוטה בביאור הגמרא הנ"ל.

32. שם.

33. פרק א הלכה יג.

לחכמת בנין הבית ולא לחכמת התורה, על-פי רוב. אמנם תמיד קיים מיעוט שמתוכן יצא החשק ללמוד ובוזה יגלו שהן אינן מן הרוב ושכלן ראוי אף לחכמת תורה, והן יבורכו על עסקן בתורה. ואם כן לפי דברי הרמב"ם יתפרשו דברי הירושלמי כפשוטם, שמסירת דברי תורה לנשים כמוה כשרפתן, כי על דרך הרוב יוציאום לדברי הבאי.

חילוק מעניין מחלק הרמב"ם³⁴ בין תורה-שבכתב שלגביה פוסק שלכתחילה אין ללמדה לנשים, אך בדיעבד, בכל אופן אינו כמלמדה תיפלות, ובין תורה-שבעל-פה, שלגביה הוי כמלמדה תיפלות. לטור³⁵ היתה גירסא הפוכה, שתורה-שבעל-פה אינה תיפלות להן, ותורה-שבכתב כן. היו שטענו³⁶ שזו ט"ס בטור, ומאידך גיסא היו שרצו לקיים גירסת הטור³⁷. מכל מקום, להלכה נפסק בשולחן-ערוך³⁸ כגירסת הרמב"ם, ויש להאריך בנושא זה, אך אין כאן מקומו.

לסיכום - ראינו כי מן התורה אין כל איסור לנשים לא ללמוד, ולא ללמדן, ותלינו את סיבת הפטור, בחובתן בבנינו הפנימי של הבית, חינוך הילדים, וכו'. מתוך כך הסקנו שמדאורייתא אין כל ראייה לכשירות נשים ללמוד תורה. בדברי חכמים, מצאנו איסור ללמד תורה לנשים, אך ראינו על-פי שיטת רש"י שאף זה לא מעיד על חוסר כשירותן ללמוד תורה, אלא האיסור הוא מחמת שמא ילמדו ערמומיות ויעשו דברי איסור בהצנע. מאידך גיסא, הן לשיטת המאירי והן לשיטת הרמב"ם, אנו רואים באיסור זה, הבנה של חז"ל, כי שכלן של נשים אינו מכוון ללמוד תורה³⁹. אף-על-פי כן, לכל השיטות, אשה הבאה מעצמה ללמוד תורה, מגלה בכך שהיא כשירה וראויה לכך. ויש לה אף שכר על לימוד התורה, אך לא כשכר המצווה ועושה, ודוגמאות רבות יש לנשים צדקניות בישראל שזכו לכך, ושיבחו גדולי ישראל את גדולתן בתורה. כל האמור, בנוי כמובן על היסוד שטבענו בתחילה, שלכל מין יש את תפקידיו המיוחדים לו בעולמו, ואסור שפרישתו מתחומו לעסוק בתחום השייך ביסודו למין השני, תפגע ביעודו, ועל-כן ברור שדעת תורה לא תהא נוחה מאשה המזניחה את ביתה לטובת

34. שם.

35. יורה-דעה סימן רמו.

36. בית-יוסף שם.

37. פרישה שם.

38. יורה-דעה רמו סעיף ו, ויעוין בשו"ת ציץ-אליעזר חלק ט ס"ג, דס"ל בדעת שו"ע הרב שמותר לכתחילה ללמד תורה-שבכתב לבתו, אך בליקוטי-שיחות חלק ד עמוד 120 הערה 12 משמע דלא ס"ל לאדמו"ר מליובביץ' צוק"ל כך.

39. בדרגות שונות, לפי הבנותיהם המחולקות של הרמב"ם והמאירי.

לימוד תורה, כשם שאיננה נוחה מגבר המזניח תלמודו, לטובת התעסקות בעניני הבית.